

Чабаненко М. М.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 349.2

ДО ПОНЯТТЯ ЗАХИСНОЇ ФУНКЦІЇ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК

Досліджено питання множинності та системної єдності функцій професійних спілок. Розглянуто різні позиції щодо кількості та співвідношення функцій профспілок, визначення провідної ролі тієї чи іншої функції. Додатково обґрунтовано первинність захисної функції профспілок, її провідну роль у діяльності профспілок. Виділено основні сутнісні ознаки та надано визначення поняття захисної функції профспілок.

Ключові слова: професійні спілки, функції професійних спілок, захисна функція професійних спілок.

Постановка проблеми. Дослідження проблеми функцій профспілок має велике значення для правової науки, оскільки з кожною функцією пов'язане питання визначення прав профспілок, ефективності використання цих прав і проблема подальшого їх розширення [1, с. 22].

Наукове усвідомлення функціональної характеристики профспілок і сприйняття такого усвідомлення юридичною практикою має велике значення для удосконалення правового регулювання діяльності профспілок, а відтак, і для забезпечення трудових прав та інтересів працівників через діяльність профспілок. Першочергове значення має відповідь на питання про провідну функцію профспілок та її сутність – питання, що ще не знайшло однозначного вирішення в науці трудового права.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Система функцій професійних спілок та їх захисна функція були предметом досліджень, зокрема, таких вчених, як: Р.С. Веприцький, Л.В. Костюк, О.І. Лисяк, В.Ю. Нікіфоров, П.Д. Пилипенко, В.В. Лазор, В.І. Прокопенко, О.І. Процевський, М.П. Стадник, Ф.А. Цесарський, Н.А. Циганчук, Г.І. Чанишева, І.М. Чумаченко, В.А. Щербань, О.А. Яковлєв, О.М. Ярошенко та ін.

Метою цієї статті є визначення ознак та формулювання поняття захисної функції професійних спілок, виходячи передусім з її місця у системі функцій профспілок.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [2] професійні спілки створюються з метою здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілки.

Отже, на законодавчому рівні визначено, що основними функціями профспілок є захисна та представницька [3, с. 74]. Ці функції тісно взаємопов'язані і не можуть існувати одна без одної. Представляти інтереси своїх членів профспілки можуть лише з метою захисту їх прав та законних інтересів

[4, с. 186]. Функція представництва є допоміжною щодо функції захисту і створює належні передумови для реалізації захисної функції та не може існувати у відриві від неї [5, с. 5]. Хоча можна погодитися із зауваженнями І.М. Чумаченко, що представницька функція не завжди безпосередньо пов'язана із захисною [3, с. 75-76], але, врешті-решт, на нашу думку, вона також спрямована на захист трудових прав. Тим більше, що профспілкове представництво нічого спільного, крім назви, не має з представництвом у сфері цивільних правовідносин [6, с. 26].

У літературі виділяють й інші функції профспілок. Так, наприклад, Г.К. Москаленко виділяє захисну, виробничо-економічну, культурно-виховну та організаційну функції [7, с. 45-59]. Крім цього, профспілки здійснюють ще ряд делегованих державою функцій: нагляд за охороною праці й дотриманням трудового законодавства, участь у правотворчій і правозастосовній діяльності.

Зокрема, Н.Б. Болотіна функціями профспілок називає представницьку захисну, які доповнюються контрольними повноваженнями щодо контролю за додержанням законодавства про працю [8, с. 606]. Представницьку, захисну та нормотворчу функції профспілок виділяє О.В. Смірнов [9, с. 59-61]. Автори підручника за редакцією А.С. Пашкова і О.В. Смірнова зазначають виробничу, виховну, культурну, захисну та міжнародну функції профспілок [10, с. 140].

Про посередницьку функцію профспілок згадують автори видання за редакцією В.В. Жернакова [11, с. 266]; О.І. Лисяк виділяє захисну, регулятивну (отожнюється автором з контрольною) та виховну [12, с. 9-11]; Ю.П. Дмитренко зазначає, що профспілки виконують такі основні функції: захисну, виробничо-економічну, культурно-виховну, міжнародну [13, с. 111].

Досить значну кількість профспілок виділяє І.М. Чумаченко: захисну, реформаторську, партнерську (соціальний діалог), юридичну, представницьку, контрольну, інформаційно-консультативну, освітньо-просвітницьку, виховну, організаційну [3, с. 63].

Слід погодитися із О.В. Смірновим, який з цього приводу зазначає, що перехід до ринкової економіки, роздержавлення підприємств та профспілок висувають як основну саме захисну функцію профспілок [14, с. 86]. Всі інші функції профспілок, на думку В.М. Андріїва, мають другорядне значення, деталізуючи і конкретизуючи основну [15, с. 72]. Так, В.Ю. Нікіфоров зазначає, що вони мають похідний від захисної функції характер [16, с. 153]. Це пояснюється тим, що функції профспілок є окремими випадками прояву функцій трудового права, похідними від функцій трудового права, першість серед яких практично беззаперечно визнається за захисною функцією трудового права [17, с. 123; 18, с. 223-224]. Як зазначають Г.І. Чанишева та Н.Б. Болотіна, сьогодні слід визнати правильною тенденцією розвитку трудового права посилення його захисної функції [19, с. 42]. Слід погодитися із тезою М.П. Зими, що «споконвічно головною соціальною роллю профспілок з часів їх створення була організація захисту людини найманої праці» [20, с. 17]. На особливе значення саме захисної функції профспілок звертають увагу також інші дослідники [21; 22].

Виходу на перший план захисної функції профспілок сприяє також те,

що, останні в нових ринкових умовах позбавляються тих функцій, що були притаманні профспілкам радянського періоду і являли собою, по суті, продовження функцій держави та її органів.

Як зазначають К.Н. Гусов та В.Н. Толкунова, захисна функція профспілок – це цілеспрямована правова (тобто така, що здійснюється на правовій основі) діяльність щодо захисту трудових прав і законних інтересів працівників, охорони їх від порушень, з відновлення порушених прав і встановлення більш високого рівня умов праці та побуту працівників, яка здійснюється відповідно до законодавства на всіх етапах правового регулювання: правотворчості, правозастосування, охорони норм від порушень, поновлення трудових прав і притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні норм трудового права [23, с. 94].

Автори підручника під редакцією В.С. Бердичевського визначають захисну функцію профспілок як діяльність профспілкових органів, спрямовану на попередження порушень та відновлення порушених прав і законних інтересів працівників у сфері праці, а також притягнення до відповідальності їх порушників [24, с. 104].

У свою чергу, І.М. Чумаченко захисну функцію профспілок визначає як основний напрямок діяльності профспілок, що виражається в захисті соціально-трудова прав працівників і містить у собі як попередження порушень трудових прав працівників, так і відновлення вже порушених прав, що триває на всіх етапах правового регулювання праці: при створенні норм трудового права, застосуванні цих норм, профспілковому контролю за дотриманням законодавства про працю і про охорону праці [3, с. 75].

На думку В.Ю. Нікіфорова, захисна функція профспілок – це основний напрямок діяльності профспілкових організацій, який виражає соціальне призначення останніх і спрямований на захист, охорону й реалізацію прав, свобод й законних інтересів працівників за допомогою нормативно визначених чи дозволених форм, способів, прийомів та засобів. Дослідник виокремлює такі основні властивості захисної функції профспілок: а) є зовнішнім проявом суті й змістовної діяльності профспілок; б) має цілеспрямований, уособлений та самостійний характер; в) є об'єктивно необхідною для захисту й реалізації правового статусу працівника; г) реалізується у певних формах, певними методами і способами, за допомогою певних засобів [16, с. 155].

Також О.І. Лисяк вважає, що під захисною функцією профспілок слід розуміти сукупність усіх правових і неправових форм, наданих профспілкам державою з метою захисту прав і законних інтересів працівників, а також самої діяльності профспілок із застосування та встановлення цих норм, спрямовану на припинення трудових правопорушень, відновлення порушених прав – на притягнення до відповідальності посадових осіб, які порушують трудове законодавство [12, с. 15]. При цьому зазначений автор зауважує, що захисну функцію профспілок розглядають у вузькому та широкому значенні. У вузькому, безпосередньому значенні – це діяльність профспілок, спрямована на попередження порушень і захист трудових прав і законних інтересів праців-

ників. Захисна функція профспілок у широкому значенні охоплює, крім власне захисної функції, також і представницьку [12, с. 9-10].

На думку Ф.А. Цесарського, під захисною функцією профспілок слід розуміти їх комплексну діяльність на будь-якому організаційному рівні, що об'єднує правові і неправові засоби захисту, спрямовану на попередження порушення трудових та соціально-економічних прав трудящих, їх захист та відновлення [5, с. 7, 15].

Захисна функція профспілок спрямована на безпосереднє відновлення профспілками прав та законних інтересів працівників, на припинення й усунення протиправних дій окремих посадових осіб, які порушили трудове чи чинне законодавство у сфері праці, включаючи питання покращення умов праці [25, с. 61].

Як зазначає О.І. Лисяк, здійснення захисної функції відбувається в таких організаційно-правових формах: а) що сприяють здійсненню (встановленню) трудових, соціально-економічних прав та інтересів працівників; б) що усувають (попереджують) порушення цих прав та інтересів [12, с. 15]. На нашу думку, такий підхід до форм реалізації захисної функції профспілок відображає скоріше її внутрішній зміст, а не зовнішнє об'єктивне вираження, чим власне і є «форма реалізації функції».

Тому ми погоджуємось із Ф.А. Цесарським, який вважає, що захисна функція профспілок реалізується в чотирьох організаційно-правових формах: 1) у формі участі профспілок у відносинах соціального партнерства, включаючи відносини щодо встановлення умов праці на підприємствах; 2) у формі участі профспілок у застосуванні встановлених умов праці на підприємстві; 3) у формі участі профспілок у вирішенні трудових спорів; 4) у формі здійснення профспілкового контролю за додержанням законодавства про працю і правил охорони праці [4, с. 184].

Крім того, виходячи із загального поділу трудових правовідносин на індивідуальні та колективні, можна виділити форми реалізації захисної функції профспілок в індивідуальних та колективних трудових відносинах.

Наприклад, на думку Ф.А. Цесарського, до форм реалізації захисної функції профспілок у регулюванні індивідуально-трудова відносин належать участь профспілок у припиненні трудових відносин та профспілковий контроль, а до форм реалізації захисної функції профспілок в регулюванні колективних відносин – участь у колективно-договірному процесі, у вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів) та реалізації працівниками права на страйк [5].

На думку Р.С. Веприцького, профспілки здійснюють захист соціально-економічних прав працівників за такими напрямками: по-перше, участь у правотворчості; по-друге, застосування норм КЗпПУ України, інших законів та підзаконних нормативно-правових актів, зокрема колективних договорів (угод); по-третє, участь у вирішенні колективного трудового спору і проведенні страйку; по-четверте, здійснення громадського контролю за дотриманням трудового законодавства [27, с. 98].

У літературі також поширеним є твердження, що захисна функція може

здійснюватися як у правових, так і у неправових формах [16, с. 154]. З цього приводу зазначимо, що, оскільки професійні спілки не є органами державної влади, то на них поширюється загальнодозвільний режим правового регулювання. Тому цілком можливе здійснення захисної функції профспілок у неправових формах, тобто у формах, які не передбачені законом. Натомість такі неправові форми не повинні законами суперечити. Відтак, слід зазначити, що захисна функція профспілок може здійснюватися як у правових, так і у неправових формах, не заборонених законом.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна надати основні ознаки захисної функції профспілок:

1) є основною функцією профспілок та тісно пов'язана з іншими їх функціями, насамперед з функцією представництва, які мають допоміжний, забезпечувальний характер щодо функції захисту;

2) як і будь-яка інша функція, є певним напрямком цілеспрямованої діяльності;

3) спрямована на захист трудових прав і законних інтересів працівників у сфері праці, охорону їх від порушень, попередження та усунення їх порушень, припинення дій, що їх порушують, відновлення порушених прав та законних інтересів працівників у сфері праці, а також притягнення до відповідальності їх порушників;

4) здійснюється відповідно до законодавства на всіх етапах правового регулювання: правотворчості, правозастосування, охорони норм від порушень, поновлення трудових прав і притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні норм трудового права.

Таким чином, на нашу думку, захисна функція професійних спілок – це основна їх функція, що становить собою напрямок діяльності професійних спілок, спрямованої на захист трудових прав і законних інтересів працівників у сфері праці, охорону їх від порушень, попередження та усунення їх порушень, припинення дій, що їх порушують, відновлення порушених прав та законних інтересів працівників у сфері праці, а також притягнення до відповідальності їх порушників, яка здійснюється відповідно до законодавства на всіх етапах правового регулювання (правотворчості, правозастосування, охорони норм від порушень, поновлення трудових прав і притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні норм трудового права) як у правових, так і у неправових формах, що не заборонені законом.

Бібліографічні посилання

1. *Цепин А. И.* Функции советских профсоюзов в развитом социалистическом обществе / А. И. Цепин // Советское государство и право. – 1977. – № 7. – С.20-28.

2. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 № 1045-XIV // ВВРУкраїни. – 1999. – № 45. – Ст. 397.

3. *Чумаченко І. М.* Поняття і класифікація функцій профспілок у сучасних умовах ринкової економіки / І. М. Чумаченко // Вісник Запорізьк. юридичного інституту. – 2004. – № 2. – С. 72-79.

4. *Цесарський Ф.* Деякі проблеми реалізації захисної функції профспілок / Ф. Цесарський // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – № 4 (31). – С. 186-191.

5. *Цесарський Ф. А.* Захисна функція профспілок, форми її реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Ф. А. Цесарський. – Х., 2004. – 21 с.
6. *Догадов В. М.* Правовое положение профессиональных союзов в СССР / В. М. Догадов. – М., 1928. – 118с.
7. *Москаленко Г. К.* О функциях советских профсоюзов / Г. К. Москаленко // Роль советских профсоюзов в регулировании трудовых отношений рабочих и служащих. – М.: Профиздат, 1972. – С. 45-59.
8. *Болотіна Н. Б.* Трудове право України: підруч. / Н. Б. Болотіна. – К. : Вікар, 2003. – 725 с.
9. *Смирнов О. В.* Содержание нормотворческой функции профсоюзов / О. В. Смирнов // Роль советских профсоюзов в регулировании трудовых отношений рабочих и служащих. – М. :Профиздат, 1972. – С.59-74.
10. Советское трудовое право / под ред. А. С. Пашкова, О. В. Смирнова. – М. : Юрид. лит., 1982. – 504 с.
11. Трудовое право Украины в вопросах и ответах: учебно-справочное пособие / под ред. В. В. Жернакова.– Х. : Одиссей, 2007. – 664 с.
12. *Лисяк О. І.* Правові форми участі профспілок у регулюванні трудових відносин:автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / О. І. Лисяк. – Х., 2004. – 20 с.
13. *Дмитренко Ю. П.* Трудове право України:підруч. / Ю. П. Дмитренко. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 624 с.
14. Трудовое право : учеб./ под ред. О. В. Смирнова. – М. :Прспект, 1997. – 448 с.
15. *Андрійв В.* Правозахисна функція профспілок / В. Андрійв // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 11. – С. 70-72.
16. *Нікіфоров В. Ю.* Захисна функція профспілок в Україні / В. Ю. Нікіфоров // Право і безпека. – 2004. – № 3. – С. 152-155.
17. *Киселев И. Я.* Трудовое право стран Запада на рубеже XXIст. /И. Я. Киселев // Государство и право. – 1996. – № 2. – С. 119-125.
18. *Перцева О. Л.* Дослідження функцій трудового права в умовах переходу до ринкової економіки: постановка проблеми / О. Л. Перцева// Актуальні проблеми науки трудового права в сучасних умовах ринкової економіки:матер.наук.-практ. конф.; м. Сімферополь, 19-20 травня 2003 р. / за ред. В. С. Венедиктова. – Х. : Вид-во НУВС, 2003. – С. 223-224.
19. *Чанышева Г. И.* Трудовое право Украины / Г. И. Чанышева, Н. Б. Болтина. – Х. : Одиссей, 1999. – 480 с.
20. *Зима М. П.* Профспілки України: минуле і сучасність / М. П. Зима. – К., 1996. – 43 с.
21. *Стоянов С. С.* Осуществление болгарскими профсоюзами защитной функции на этапе строительства зрелого социалистического общества :автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / С. С. Стоянов. – М., 1987. – 18 с.
22. *Бартосяк М.* Осуществление защитной функции профсоюзов в Польше (социально-правовые аспекты):автореф. дис. ... канд.юрид. наук : 12.00.05 / М. Бартосяк. – М., 1991. – 20 с.
23. *Гусов К. Н.* Трудовое право России: учебник / К. Н. Гусов, В. Н. Толкунова – М. : ТКВелби, 2003. – 496 с.
24. *Бердычевский В. С.* Трудовое право: учеб. пособие / В. С. Бердычевский, Д. Р. Аюпов, Г. В. Сулейманова; отв. ред. В. С. Бердычевский. – Ростов/н/Д. : Феникс, 2002. – 512 с.
25. *Лисяк О. І.* Функції профспілок у регулюванні трудових правовідносин / О. І. Лисяк // Збірник наукових праць. Випуск 2. Серія:Право. – Х. : ХНАДУ, 2002. – С. 60-64.
26. *Лисяк О. І.* Сутність захисної функції профспілок /О. І. Лисяк // Збірник наукових праць. Випуск 3. Серія: Право. – Х. : ХНАДУ, 2003. – С. 103-108.
27. *Веприцький Р. С.* Профспілкові організації як громадські захисниці соціально-економічних прав людини / О.С. Веприцький // Право і безпека. – 2009. – №. 1. – С. 94-99.

Чабаненко Н. Н. К поняттю захитной функции профессиональных союзов. Рассмотрены вопросы множественности и системного единства функций профессиональных союзов. Изучены различные позиции в отношении количества и соотношения функций

профсоюзів, определения ведущей роли той или иной функции.

Дополнительно обосновывается первичность защитной функции профсоюзов, её ведущая роль в деятельности профсоюзов. Демонстрируется служебная, вспомогательная роль иных функций (прежде всего представительской) по отношению к защитной функции профсоюзов.

Выделяются основные существенные признаки защитной функции профсоюзов. Отмечается разнообразность форм реализации защитной функции профсоюзов. Обращается внимание на реализацию защитной функции профсоюзов на всех этапах правового регулирования трудовых отношений. Приводится определение понятия защитной функции профсоюзов.

Ключевые слова: *профессиональные союзы, функции профессиональных союзов, защитная функция профессиональных союзов.*

Chabanenko M. M. About the concept of trade unions' protective function. The article deals with the issues of trade unions' functions plurality and their systematic unity. Various positions concerning the quantity and correlation of trade unions' functions, the prominent role of this or that function are examined.

The primary nature of trade unions' protective function, its leading role in the trade unions' activities are additionally grounded. It is shown that the other trade unions' functions (the representative one and others) appear to be auxiliary, subsidiary to the protective function.

The fundamental essential features of trade unions' protective function are figured out. It is notified that the trade unions' protective function has various forms of realization. The attention is paid to the fact that the trade unions' protective function is carried out at every stage of legal regulation of labor relationships. The definition of the concept of trade unions' protective function is given.

Keywords: *trade unions, trade unions' functions, trade unions' protective function.*

Надійшла до редакції 27.11.2014

Чумаченко І. М.

кандидат юридичних наук, доцент
(ВАТ «Запорізький металургійний
комбінат «Запоріжсталь»»)

УДК 349.22 : 331.105

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФСПІЛКАМИ ЕФЕКТИВНОСТІ КОЛЕКТИВНИХ ДОГОВОРІВ І УГОД

Висвітлено сучасні погляди щодо забезпечення профспілками ефективності колективних договорів і угод. Надано авторське бачення зазначеної проблематики.

Ключові слова: *колективна угода, колективний договір, працівник, роботодавець, професійна спілка, соціальний діалог, соціальне партнерство.*

Постановка проблеми. В умовах гострої соціально-економічної і політичної кризи, безпрецедентного зовнішнього тиску на Українську державу та збройного протистояння в окремих областях надзвичайно важливим є забезпечення соціальної стабільності, попередження негативних тенденцій у сфері трудових відносин, недопущення втягування робітничого руху в політичні конфлікти [1].

Важливу роль у цьому напрямку відіграють процеси, які посилюють захист трудових прав та законних інтересів працівників. За цих умов великого